

Zsadányi Edit: Írók a századfordulón (www.villanyspenot.hu)

„Tudom, hogy egypárszor nagyot lendíthettem volna a sorsomon, egészem másfelé... De most már úgyis mindegy volna! Azért így is sok és sokféle jutott ki nekem jóból-rosszból, van min eltöprengeni holtig. Mint valami idegen, tarka képeskönyvet, úgy forgatom, lapozgatom néha a múltamat; s csak egyszer-egyszer jut eszembe: hiszen én voltam ez.” (Kafka 1973, 8.)

Szalay Fruzsina és Czobel Minka örökségét folytatva írók egész sora lépett fel a századelőn az irodalmi életben. A társadalom figyelme a nők felé fordult, a közélet egyik fontos témája a női emancipáció volt. A közbeszédben új hely kínálkozott a női alkotók számára. Nem véletlen, hogy a női érdekvédő szervezetek és a feminista mozgalmak megjelenésével egy időben váltak a női szerzők elfogadottá.

„Ékes hangú hírnökök jöttek mostanában ama túlsó parti, furcsa országból – írja Balázs Béla –, amelynek neve: asszony. Láttuk Kafka Margit életvízióját, ahol a lázadó sejt legyűri az organizmust. Ahol a lélek millió finom rezzenésnek megindult hangyabolya és az apró dolgok monumentalitásán megtörik minden hierarchia és törvény, melyet talán csak férfifiagy lát a világba. És Lesznai Anna szerelmes pantheizmusában a minden férfit áttelelő gyökérörökkévalóság öntudata dalolt. Milyen asszony-újságot hoz Ritoók Emma új könyve? Íme, az első újság, hogy stílusa fölényes, zárt, szinte rideg objektivitású férfistílus. Mi 'másvalamit' vártunk. (...) De amint egyik novella a másik után letörténik lapozó ujjaink között, lassan ráeszmélünk, hogy ez a zárt objektivitás: másvalami. Hogy éppen ez az a különös és nyugtalanító asszony-újság, melyet Ritoók Emma hírül hoz nekünk” (Balázs 1914, 74).

A század első felének írói – Kafka Margit, Lesznai Anna, Tóth Wanda, **Tormay** Cecile, Erdős Renée, Ritoók Emma, Gulácsy Irén, Zsigray Juliánna, Dánielné Lengyel Laura, Szederkényi Anna, Török Sophie, Berde Mária, Szabó Mária, Szenes Piroska és Földes Jolán – azóta, Kafka kivételével, szinte teljesen feledésbe merültek. Nem csak egy-egy szerző, egy egész nemzedék törődött ki irodalmi tudatunkból, holott a kortársak elismerően és együtt emlegették őket, ezt példázza a fenti idézet, de utalhatunk még Bánhegyi Jób 1939-ben megjelent *Magyar nőírók* című összefoglaló munkájára is.

A huszadik század második felének irodalomtörténeti kánonjában a női szerzőket szinte egyedül Kafka Margit képviseli: a Sötér István szerkesztette *A magyar irodalom története* ötödik és hatodik kötete a *Nyugat* szerzői között külön fejezetben tárgyalja, más nőírók műveit viszont csak vázlatosan ismerteti, esetleg egy-két mondatban utal rájuk. A *Nyugat* körüli költők közt olvashatunk néhány gondolatot Lesznai Annáról, de **Tormay** Cecile szerkesztői tevékenysége is a *Nyugattal* összevetve érdemesül figyelemre. **Tormay** Cecile, Gulácsy Irén és Zsigray Juliánna prózai írásaira a kötet a *Konzervatív irodalom* című alfejezetben hivatkozik (Sötér 1965; Sötér 1966). Lesznai Anna és Ritoók Emma munkásságát elsősorban a Vasárnapi Körrel kapcsolatban tartják említésre méltónak. A Sötér-féle irodalomtörténet egy mind a mai napig változatlan szemléletet alakított ki, amely egyrészt kiszakította a „nőírók” kontextusból az egyes szerzőket, sőt eltörölte a kategóriát is, másrészt csak azokról az alkotókról és esetükben is csak arról a teljesítményről vett tudomást, amely valamely jelentősnek ítélt irodalmi eseményhez, például a *Nyugathoz* vagy a Vasárnapi Körhöz kötődött. Jelen fejezet igyekszik elszakadni ettől a felfogástól, egyúttal megpróbálja folytatni azt a hagyományt, amely az írók műveit egymással (is) összefüggésben, a női identitás kérdésével összekapcsolva vizsgálja. Nem kívánja és az adott keretek közt nem is tudja helyreállítani az „eredeti” irodalmi-kulturális kontextust, amelyben a század első felének női alkotói alkottak. Ehelyett a feminista irodalomkritika szempontjainak bevonásával kísérletet tesz az eltűnőben lévő alkotások visszahívására, egyes művek, egyes részletek megszólaltatására, új párbeszéd kialakítására.

Miért érdemes ma leporolni az „asszony-könyveket”? Elsősorban azért, mert mai szemmel nézve kifejezetten hiányoznak a századelő írói munkái a későbbi irodalomtörténetekből. Üresnek tűnik az a hely, amelyet ezek az írók egykor betöltöttek. Az angolszász feminista kritika egyik fontos törekvése az irodalomtörténeti kánon újraírása, az arra érdemes női szerzők beemelése az irodalmi köztudatba. Ezt a tendenciát már csak azért is érdemes követnünk, mert a marxista

irodalomtörténet-írás nem egy írónőt politikai okokból rekesztett ki. Kis példányszámban megjelent műveiket nem adták ki újra, így azok nemcsak az irodalomtörténetekből, hanem a könyvespolcokról és a könyvtárakból is eltűntek. De az eltűnt hangokat azért is fontos megszólaltatni, mert a kilencvenes években számos eredeti hangvételű írónő (Rakovszky Zsuzsa, Polcz Alaine, Erdős Virág, Gordon Agáta, Bódis Kriszta) jelentkezett, akik a századelő írónőihez hasonlóan a női identitás kérdését helyezik a középpontba.

Az utóbbi években valamelyest megélénkült az érdeklődés a női szerzők iránt. Újra kiadják **Tormay** Cecile műveit, Erdős Renée regényeit, feldolgozzák Lesznai Anna hagyatékát (Török 2001). Bodnár György, aki több évtizede kíséri figyelemmel ezt a korszakot, Kaffka Margit mellett egyre több női szerzővel foglalkozik (Bodnár 1991; Bodnár 1993). Kádár Judit Erdős Renée-ről és **Tormay** Cecile-ről írt tanulmányai irodalomtörténeti nézeteink felülvizsgálatát, a századforduló írónőinek újraértékelését sürgetik (Kádár 1997; Kádár 2001; Kádár 2003). Fábri Anna a századforduló magyar írónőiről írt könyvének „*A szép tiltott táj felé*” című fejezete sorra veszi a századelő jelentős női szerzőit (Fábri 1996). L’Homme Ilona a századelő írónőinek kritikai fogadtatását vizsgálja (L’Homme 2003).

A női irodalom szorosan összekapcsolódik a huszadik század első évtizedeinek egyik fontos problémájával: a nőkérdéssel. 1895-től megnyílik a nők előtt a továbbtanulás lehetősége a felsőoktatásban, beiratkozhatnak az egyetemek orvosi, bölcsészettudományi és gyógyszerészeti karára. A diplomás nők egyre növekvő száma előtt pedig nem lehetett elzárni a szakmai karrier útját sem. 1904-ben megalakult a Magyarországi Feministák Egyesülete, 1906-ban megjelenik a *Feminista Értesítő*, 1907-től a *Nő és a Társadalom*, 1909-től a Magyarországi Nőegyesületek Szövetségének folyóirata, az *Egyesült Erővel*. A század első éveiben tanulmányok, cikkek egész sora foglalkozott a női emancipáció szükségességének kérdésével (Fábri 1996, 181).

A magyar feminizmus története a második világháborúig két szakaszra osztható. Míg a feminizmus első, századfordulós korszakát jobbra a politikai liberalizmussal való azonosulás jellemezte, a másodikat, 1920 és 1945 között a feminizmus antiliberális fejezetének tartjuk. A nők emancipációjának kérdése elválaszthatatlanul összekapcsolódik a soknemzetiségű Magyarország két másik, igen sok feszültséget okozó kérdésével: a nemzetiségi és a „kisebbségi” kérdéssel (Kovács M. 1994, 181). A kisebbségi kérdés, elsősorban a keresztény és a zsidó középosztály ellentéte, mint ismeretes, az évszázadokon át vezető szerepet betöltő magyar középnemesség és a zsidó bevándorlók ellentétes irányú társadalmi mozgásából, a dzsentrik lesüllyedéséből és a zsidók felemelkedéséből adódott (Romsics 2003, 74).

A társadalmi viszonyok alapvető átrendeződését és a nőmozgalomban bekövetkezett konzervatív fordulatot jól mutatja, hogy noha 1917-ben a női választójog első törvényjavaslatát liberális politikus (Vázsonyi Vilmos) nyújtotta be, 1920-ban az első női választók már jobboldali pártra szavaztak. A magyar nők akkor járulhattak először az urnákhoz, amikor a háború, a Tanácsköztársaság és Trianon traumája, illetve az értelmiségiek „túltermelése” következtében országszerte fellángolt a politikai antiszemitizmus újabb hulláma, és az egyetemek ismét megpróbálták kiszorítani a női hallgatókat. A női szavazók többsége a jobboldal vezető pártját, a Keresztény Nemzeti Egységpártot támogatta. A **Tormay** Cecile vezette nőmozgalom, a MANSZ (Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége) a továbbtanulás jogának visszaszerzését állította középpontba, és jelentős sikereket ért el a nők oktatásának területén. A zsidó hallgatónők esetében viszont nem követelte a tanulás jogának visszaállítását, látványosan szakított a liberális felfogású szervezetekkel, és végérvényesen elszigetelődött az európai feminista mozgalmaktól (Kovács M. 1994, 180).

A keresztény, a zsidó, illetve a német kultúra keveredése a témája, sőt az anyaga számos korabeli írónő regényének (Kaffka Margit *Állomások*; **Tormay** Cecile *A régi ház*; Ritoók Emma *A szellem kalandorai*; Lesznai Anna *Kezdetben volt a kert*). Kaffka Margit a zsidó és a magyar beszéd- és szemléletmód egymásba szövésével alakítja ki az *Állomások* nyelvezetét. Egy jellegzetes példa a regényből: a nemesi származású, Budapestre költözött és kézimunkáiból önállóan megélni szándékozó Rosztoky Éva és a lakberendezéssel foglalkozó Major Hugó munkamegbeszélése egy Andrassy úti kávéházban.

– Szóval nem tetszik önnek a dolog? – szólt bele Éva hasztalan titkolt idegességgel. Ezt az urat már nem magázta bizalmasan, mint Vajdát. Szeretett volna mindjárt felállni és elmenni.

– Ó, kérem, ezer bocsánat! – nyújtotta el a hangot kissé csúfondárosan a másik, és vizeskék, apró szeméit mosolygón szögezte Évára. – Ha kicsit epés volnék, amit pedig görcsösen titkolni igyekszem, hát ez csak a metié féltékenysége, galád irigység. Mit szól? Jön egy szép nő selyemben, egy finom kis gojné, és a blúza ujjából rázza ki készen a művészetet. Amiért mi itt évek óta sakálkodunk, izzadunk, főzzük egymást, smoncázunk, piszkoskodunk, hochmetzolunk, megalkuszunk. Ő csak így – meglebbenti a szoknyáját – pardon! – Kárörömtől zöld részvétellel kérdeztem egy perccel ezelőtt azt a „letört” kollégát, aki a szomszéd asztalnál az ötödik fekete suvikslét lötyyenti a torkába keserűn: „Na, mi van? Hogy szolgál a becses tehetsége?” – „Döglök, drágám, döglődik – gyomrozza a Malchemóvesz, mint közös nagymamánkat a tizennyolcadik gyerekágyban, Kóbikánál, ki burokban gyött, de később tollyuban utazott Somkútról Mádra meg vissza. Néha pont Mádra vissza, ausgerechnet!” – „Unberufen, drága alak! Ma kegyednek, holnap nekemnek!” Erre ön idelebben, és már a retiküljébe minden: siker, hírnév, pénz, megrendelés! És még be sem piszkolta a galambszín kesztyűjét! (...) Vajdának én is csak tót-varrottast írok, szentül hiszi, hogy Nógrádból jöttem, pedig „Haj, tatán, Tatán volt rabbiner boldogult tatám!”

Éva összehúzott szemöldökkel, már-már kicsattanó, kínos ingerültséggel hallgatta a faji hangsúllyal éneklő beszédet, mely a felsorolásoknál, pauzák előtt éles lüktetéssel ritmizált. „És az ilyenek senki sem mondja meg... senki sem üti pofon!” – Major nézte őt – átlátszó, simára borotvált arcbőre alá egyszerre gyenge pirosság szökött. Elhallgatott egy pillanatra.

– Meg kell minket szokni, kérem – mondta hirtelen elváltozó hangon –, nem harapunk mi azért, ne higgye, már az ugatásunkon is hallik, hogy rosszak a fogaink! Fog maga még engem vagy más ilyen szegény, szeplős fiút – sajnálni is, meglássa! – Na, ja, hát red’ mer tachlesz, igaza van!” (Kafka 1962, 182-183).

A zsidó lakberendező szavai lehenyerlik Évát. Már a kávéháztól (amit Major Hugó ajánlott) is idegenkedik, életében először jár ilyen helyen, így a környezet a megbeszéléshez hozzátartozó hatalmi játszmában a férfinak kedvez. A párbeszéd nem más, min t a férfi tekervényes, a tárgytól lépten-nyomon eltérő monológja és a nő közbeszólása. A magyarba jiddis szavakat keverő és itt-ott nyelvi hibákat is vétő szóáradatba az „úri hölgy” szemszögéből nézve arcpiritó megjegyzések, durva szavak is keverednek. A párbeszédbe azonban további beszédek is fölfedezhetők. Major Hugó szólamába egy kávéházi szóváltás elbeszélése ékelődik, Éva második bekezdésében pedig nem beszéd, hanem gondolat hangzik el, egyenes idézetben „És az ilyenek...” A nagyobb szövegteret a férfi birtokolja, viszont a nő gondolataiba látunk bele, a belső nézőpont révén a kevés közlés ellenére Éva kerül közelebb az olvasóhoz. A zsidó férfi a másik helyzetét váratlanul átérezve megszakítja szóáradatát, szinte meghallja a ki nem mondott mondatot, olvas a másik gondolataiban, és az „olvasottak” hatására átalakítja további mondandóját. A kávéházi történetben kibontakozik egy háttértörténet, egy metanarratíva: két fél egymás (félre)értésének, (félre)olvasásának, két kultúra találkozásának feszültséggel teli története. [...]

Tormay Cecile

alkotói pályáját Ritoók Emmához hasonlóan alapjaiban ingatta meg a háború, a Tanácsköztársaság és Trianon. Ma csak 1920 előtti írásai látszanak jelentősnek. *Az emberek a kövek között* (1911) és *A régi ház* (1914) című regénye annak idején átütő sikert ért el, az első német, angol és francia nyelven is napvilágot látott, a másodikat e nyelveken kívül még olaszra, finnre, svédre, és dánra is lefordították, nemegyszer több kiadásban. Ezután alkotói pályájában törés és hanyatlás, közéleti pályájában emelkedés következett be. A *Bujdosó könyv* (1920–1921) naplószerű beszámoló a Károlyi-kormány megalakulásától a Tanácsköztársaság bukásáig terjedő időszakról. Bár ezt a könyvét is több nyelvre lefordították, nehezen fogadható el műalkotásnak, sokkal inkább propagandaszövegnek, a keresztény középosztálybeli antiszemita gondolkodás dokumentumának. Szinte minden oldalán találkozunk zsidóellenes megnyilatkozásokkal. Végig azt a vádat halljuk

visszhangozni benne, hogy a nemzet tragédiáiért, a proletárdiktatúráért, a kommunista terrorért, a tömeges kivégzésekért „a zsidók” a felelősek. Szabó Dezső regénye, *Az elsodort falu* mellett a korabeli jobboldali politikai közélet kedvelt hivatkozási alapja volt.

Az Emberek a kövek között című regény egy kecskepásztornalány, Jella szemszögéből láttatja egy világtól elzárt horvátországi hegyi falu életét. Kislánykorában édesanyját a falu elüldözi, ő megtűrt idegenként maradhat, ideje nagy részét a kecskéivel tölti. A megöregedett szépasszony megkövezését bemutató jelenetben tablószerűen együtt áll az egész falu. Keserű narratori ironia illeti a falu minden tagját: a bosszút álló feleségeket, a megöregedett, gyáva férfiakat, a feleségét verő bodnárt, a csendőröket, a bírót, a „korcsmáros-tanítót” és a korrupt tiszteletest. A korlátozott tudású narratori látókör teszi jellegzetessé a művet, az elbeszélő tudása az esetek túlnyomó többségében nem haladja meg a kislányét.

A regény kiemelkedően szép részei anya és lánya kapcsolatáról szólnak. A kislány leginkább gesztusokkal kommunikál, szavakkal nem képes kifejezni érzéseit. Kővel dobálja meg az anyja ellen összeesküvést szövő asszonyokat, pedig nem is érti, miről beszélnek. Anyja szoknyájába kapaszkodik, amikor a plébános kiprédikálja őket. Utána iramodik, hogy elkísérje egy darabon, de a „szavak elkerülték a száját”.

Jella az emberi civilizáció és a természet határmezsgyéjén él. Kecsepásztorként a hegyeket járja, nem tud sem írni, sem olvasni, nem tudja szavakká szelídíteni lelki vívódásait. Érzékeljük bensőséges kapcsolatát a természettel, de a természet nyelvét csak a kislány beszéli. E beszédnek csupán a töredékeit fogjuk fel, ahogy a kislány is csak a töredékeit érti meg a körülötte zajló életnek. „Nem lázongott többé, hogy az ismeretlen messzeségben végük van a hegyeknek, mert hiszen, így jobban lehetett őket szeretni... Könnyein át felnézett rájuk. Mintha egyszerre megtörték, megolvadtak volna, mintha jönnének hozzá a fenyesek felett, mintha a szemén át bele akarnának ömleni. És ekkor, amint ott feküdt a földhöz tapadva, úgy érezte, hogy szíve nem is az ő mellében ver, hanem alatta a kövek között; úgy érezte, hogy az ő vére hajtja a kis források lüktetését a mohában, az ő lélegzete rezgeti lassan, lassan az irtásban a havasi füvet” (Tormay 1917, 61–62).

Ha ezt a kövek között lejátszódó jelenetet a regény önértelmező alakzatának tekintjük, felmerül az az értelmezési lehetőség, hogy a mű a kövek közt rekedt, természet és társadalom határmezsgyéjén élő (női) hangokat szólaltatja meg. Hangot ad azoknak, akik nem tudják önmagukat képviselni. Ebben az esetben az elbeszélés aktusa megszólítás és megszólaltatás, és ugyanúgy ellenáll az elmondottnak, mint a *Színek és évek*.

A kulturális különbségekből adódó konfliktusokat még inkább előtérbe állítja *A régi ház*, melyben a kortársak leginkább a téma szokatlanságát és a felvetett kérdések fontosságát értékelik (Horváth 1916, 314). A regény a tizenkilencedik század negyvenes éveitől követi nyomon a család történetét. A magyarságba való teljes beolvadás három nemzedék alatt megy végbe, ami együtt jár a családi vagyon felaprózódásával. Ulwing mester unokája, Anna a mű végén eladja a család utolsó ingatlanát, a régi házat is, hogy megvalósítsa férje régi álmát: visszavásárolja ura egykori birtokát. A mű a német és a magyar család egyesülésének konfliktusokkal teli, sok áldozatot és lemondást követelő bonyolult lelki folyamatként mutatja be, ennyiben meghaladja *Az új földesúr* idillikus szemléletét (Horváth 1916, 310).

A kultuszminiszter támogatásával 1923-ban létrejött Tormay Cecile szerkesztésében a *Napkelet* című irodalmi és kulturális folyóirat (1923–1940), amely a *Nyugat* liberalizmusát volt hivatva ellensúlyozni. Törekvéseiben a *Napkelet* illeszkedik Klebelsberg Kunó kultuszminiszter „neonacionalizmus” elnevezésű programjába. A korábbi nacionalizmus két fő problémája: a függetlenség kivívása és a nemzetiségek visszaszorítása Trianon után, ha ellentmondásosan is, de megoldódott. Az új nacionalizmusnak más programot kellett meghirdetnie: az ország helyreállítását, a Trianon utáni sokk enyhítését. A borúlátás és szétforgácsolódás helyett a művelt, kulturált, szolidáris társadalom létrehozása volt az új konzervatív ideológia célja, olyan társadalom megteremtése, amely a környező országokkal szemben kulturális fölényben érezheti magát, melynek műveltsége megközelíti a nyugati országok színvonalát. Az új magyar nemzetnevelő program a kultúra szinte minden területére és az ország minden szegletére kiterjedt, a tanyáktól a fővárosig, az óvodáktól az egyetemekig (Klebelsberg 1928; Klebelsberg 1929). Ezt a széles

látókörű szellemiséget képviselte a *Napkelet*, megvalósulásában, többek szerint, liberálisabb lett, mint ebben az időben a *Nyugat*. Rendszeresen követte a nyugat-európai kulturális eseményeket, ismertette a nyugati irodalmakat, tudósított zenei, színházi és képzőművészeti rendezvényekről, filmbemutatókról. A szépirodalmi és irodalomtörténeti munkák mellett szemlélte a nyelvészeti, történelmi, régészeti, néprajzi és filozófiai tanulmányokat. Figyelemmel kísérte a felvidéki és az erdélyi irodalmat, és időnként közölt régi magyar irodalmi tanulmányokat és szövegeket is. Nem mellőzte a gyermekirodalmat és a népszerű kultúrát sem, például a divat szociológiájáról is olvashatunk benne. Kiváló zenekritikákat jelentetett meg Prahács Margit tollából, és állandó szerzői közt szerepel számos ismert történész (Szekfű Gyula, Mályusz Elemér, Hajnal István), író- és költő (Nagy Emma, R. Berde Mária, Szabó Mária, Czóbel Minka, Ritoók Emma, Kosáryné Réz Lola, Gulácsy Irén). A *Nyugat* 1919 és 1941 között a női szerzők közül rendszeresen csak Török Sophie és Reichard Piroska verseit közölte, illetve alkalomszerűen Kosáryné Réz Lola, Dánielné Lengyel Laura és Szenes Piroska írásait. A *Napkelet*ben gyakran láttak napvilágot fordítások és elemző kritikák James Joyce, Katherine Mansfield, Pirandello, Glasworthy, Herman Hesse műveiből és műveiről, de **Tormay** Cecile felkarolta a konzervatívnak nehezen nevezhető fiatal írónemzedéket is, folyóiratában gyakran kaptak helyet Halász Gábor, Szerb Antal, Sötér István, Németh László, Ottlik Géza, Hamvas Béla művei.

Bahtyin, Mihail M. (1976) A szó esztétikája, Budapest: Gondolat.

Balázs, Béla (1914) „Ritoók Emma új könyve (Ellenséges világ. Novellák)”, Nyugat 7/1: 74–75.

Balázs, Béla (1982) Napló. 1903-1914 II, Budapest: Magvető.

Bánhegyi, Jób (1939) Magyar nőírók, Budapest: Szent István Társulat.

Benveniste, Émile (1970) Problems in General Linguistics, Coral Gables: University of Miami Press.

*Bodnár, György (1991) „Emlékeztető. **Tormay** Cecile: A régi ház”, Új Írás 31/1: 89–94.*

Bodnár, György (1993) „Utószó”, in Ritoók, Emma A szellem kalandorai, Budapest: Pesti Szalon, 509–514.

Bodnár, György (2001) Kaffka Margit, Budapest: Balassi.

Dénes, Tibor (1932) Kaffka Margit, Pécs–Budapest: Danubia.

Fábri, Anna (1996) „A szép tiltott táj felé”. A magyar írók története a két századforduló között, 1875–1905, Budapest: Kortárs.

Fülöp, László (1987) Kaffka Margit, Budapest: Gondolat.

Gilbert, Sandra M. – Gubar, Susan (1979) The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-century Literary Imagination, New Haven, London: Yale University Press.

Horváth, Györgyi (1999) „Női irodalom a magyar századelőn. A női irodalom szerepe Kaffka Margit Színek és évek című regényének kritikai megítélésében”, Sárkányfű 4/4: 54–66.

*Horváth, János (1916) „**Tormay** Cecile”, Budapesti Szemle 166: 310–316.*

- Kádár, Judit (1997) „A legerotikusabb magyar író”. Erdős Renée”, *Műhely* 20/5: 43–47.
- Kádár, Judit (2001) „A »zseniális poétalá ny«. Erdős Renée szubverzív lírájáról”, *Alföld* 52/6: 57–67.
- Kádár, Judit (2003). „Az antiszemitizmus jutalma: **Tormay** Cecile és a Horthy-korszak”, *Kritika* 32/3: 9–12.
- Kaffka, Margit (1963) [1912] *Mária évei*, Budapest: Franklin.
- Kaffka, Margit (1973) [1911] *Színek és évek*, Budapest: Szépirodalmi.
- Kaffka, Margit (1974) [1916] *Két nyár*, Budapest: Szépirodalmi.
- Kaffka, Margit (1962) [1917] „Állomások”, in *Kaffka Margit regényei, 2*, Budapest: Szépirodalmi, 5–469.
- Klebelsberg, Kunó (1928) *Neonacionalizmus*, Budapest: Athenaeum.
- Klebelsberg, Kunó (1929) *Küzdelmek könyve*, Budapest: Athenaeum.
- Kosáryné Réz, Lola (1920) *Filoména*, Budapest: Athenaeum.
- Kovács M., Mária (1994) „A magyar feminizmus korszakfordulója”, *Café Babel* 4/1–2: 179–183.
- Lauretis, Teresa de (1984) *Alice Doesn't: Feminism, Semiotics, Cinema*, Bloomington: Indiana University Press.
- Lengyel, András (1994) „A Vasárnapi Kör »renegátja«. A gondolkodó Ritoók Emmáról”, in *Utak és csapdák. Irodalom- és művelődéstörténeti tanulmányok*, Budapest: Tekintet Alapítvány, 7–76.
- L'Homme, Ilona (2003) „Az erotikus női költészet fogadtatása a XX. század elején”, *Irodalomtörténet* (84) 34/3: 468–478.
- Nagy, András (1995) „Influenza a viharban. Ritoók Emma: A szellem kalandorai”, *Holmi* 7/2: 271–279.
- Ritoók, Emma (1908) *A nagy véletlen*, Budapest: Singer és Wolfner.
- Ritoók, Emma (1913) *Ellenséges világ*, Budapest: Nyugat.
- Ritoók, Emma (1993) [1921] *A szellem kalandorai*, Budapest: Pesti Szalon.
- Romsics, Ignác (2003) *Magyarország története a XX. században*, Budapest: Osiris.
- Sőtér, István (1965) *A*